

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА

УДК 343.97

Бабій А.Ю.,

асистент кафедри кримінально-правових дисциплін
Чернівецького факультету Національного університету
«Одеська юридична академія»

ОБ'ЄКТИВНО-СУБ'ЄКТИВНА ПРИРОДА КОНФЛІКТОГЕННИХ ФАКТОРІВ ЗЛОЧИННОСТІ

Стаття присвячена аналізу взаємозв'язку об'єктивних та суб'єктивних факторів, що детермінують виникнення конфліктних ситуацій як одних з основних причин злочинності.

Ключові слова: конфлікт, ситуативний конфлікт, конфліктна ситуація, конфліктогенні фактори злочинності, конкретна життєва ситуація.

Статья посвящена анализу взаимосвязи объективных и субъективных факторов, которые детерминируют возникновение конфликтных ситуаций как одних из главных причин преступности.

Ключевые слова: конфликт, ситуативный конфликт, конфликтная ситуация, конфликтогенные факторы преступности, конкретная жизненная ситуация.

This article analyzes the relationship of objective and subjective factors that determine the occurrence of conflicts as one of the main causes of crime.

Key words: conflict, situational conflict, conflict situation, conflict factors of crime, specific life situation.

Постановка проблеми. Конфлікти як суттєва сторона соціальних зв'язків, взаємодії та відносин людей, їх поведінки та вчинків завжди привертала до себе увагу науковців різних галузей знань. Ще здавна було встановлено зв'язок конфліктів з

розумінням сутності самої людської природи та суспільства в цілому. На ранніх етапах становлення теорії конфліктів припускалося їх виникнення «без участі людини». Зокрема, психоаналітики розглядали несвідомі конфлікти, виникнення яких визначалося законами існування психіки, які не контролюються людиною. Однак більшість інших підходів до розуміння природи конфлікту схильні дотримуватися думки щодо об'єктивно-суб'єктивної природи виникнення конфліктів. Ці положення варто взяти до уваги, даючи характеристику конфліктній природі злочинності.

Аналіз дослідження даної проблеми. В науковій літературі об'єктивно-суб'єктивній природі конфлікту приділяли увагу: Анцупов А.Я, Шипілов А.І., Кудрявцев В.Н., Грішина Н.В., Бабосов Е.М. та інші.

Мета статті. Основною метою статті є здійснення аналізу конфліктогенних факторів об'єктивного та суб'єктивного характеру, що призводять до вчинення злочину, а також особливостей співвідношень об'єктивних чинників з особистісними факторами злочинця.

Виклад основного матеріалу. У світі соціальних процесів та явищ немає та не може бути безпричинних феноменів. Зазвичай у цих процесах реалізується причинно-наслідковий зв'язок, спрямований від причини до породженого нею наслідку. Питання встановлення істинних причин виникнення конфліктів займає центральне місце серед пошуку шляхів їх запобігання та конструктивного вирішення. Без знань рушійних сил розвитку конфліктів вбачається досить важким здійснювати на них ефективний регулюючий вплив [1, с. 213]. Розуміння об'єктивно-суб'єктивного характеру причин конфліктів виявиться досить корисним у подальшому при визначенні способів запобігання кримінальним конфліктам, виробленню оптимальних стратегій поведінки особи в типових конфліктних ситуаціях.

Конфлікт як різновид конкретної життєвої (проблемної) ситуації відіграє суттєву роль у механізмі злочинної поведінки. Традиційно під конкретною життєвою ситуацією розуміється визначене сполучення об'єктивних обставин життя людини, що

безпосередньо впливають на її поведінку в певний момент. У кримінологічному розумінні – це подія чи стан, що викликає рішучість вчинити суспільно небезпечне діяння, яке сприяє чи перешкоджає йому. Ситуація здебільшого передуює злочину, але може і супроводжувати його вчинення [9, с.166].

Обставини життя людини, з яких складається конкретна ситуація, дуже різні. Це можуть бути відносно тривалий стан (наприклад, важка ситуація в родині), короткочасна подія (наприклад, конфлікт з хуліганом на вулиці), різні вчинки інших людей чи становище, сформоване суспільством. Ситуація може охоплювати величезні території (наприклад, при злочинах проти миру і безпеки людства) або обмежуватися квартирою (наприклад, під час побутової сварки). Тривалість ситуації також різна: від декількох секунд (дорожньо-транспортний злочин) до декількох років (конфлікт на ґрунті ревності чи помсти).

Кожна життєва ситуація має об'єктивний зміст (вона визначається подіями, що відбуваються в реальності) та суб'єктивне значення, яке залежить від того, наскільки ця ситуація важлива з погляду інтересів, життєвих планів та цілей цієї особи. Об'єктивний зміст і суб'єктивне значення ситуації можуть часом не збігатися. Наприклад, розходження у поглядах зі співрозмовником суб'єкт може сприйняти як особисту образу, тимчасові матеріальні труднощі деякі люди розцінюють як життєвий крах. Важливо зазначити, що зазвичай людина чинить відповідно не до ситуації в її об'єктивному розуміння, а до свого уявлення про неї. Тому часто саме ситуація є для неї приводом до вчинення злочину, хоча насправді вона не містить ніяких провокуючих моментів [8, с.116].

Реагуючи на сформовану ситуацію, людина діє відповідно до особливостей свого характеру, поглядів, ціннісних орієнтацій. Безпосереднім джерелом вольового акту, а отже і самого злочину є взаємодія конкретної життєвої ситуації та властивостей особистості злочинця. Саме тут, на думку академіка В.Н. Кудрявцева, міститься вузловий пункт механізму злочинної поведінки [9, с.166].

Кримінальний конфлікт як вид соціального конфлікту в певному суспільстві може бути обумовлений спільним впливом одразу декількох причин: обмеженістю матеріальних ресурсів, за володіння якими виникає суперництво між різними індивідами та їх групами, майновим та соціальним розшаруванням суспільства, наслідком чого є більша можливість доступу до цих ресурсів у однієї групи, ніж у інших соціальних груп.

Однак, на думку Бабосова Е.М., конфлікти виникають не тільки внаслідок дій об'єктивних причин (недостатньо ресурсів, соціально-майнова нерівність, різні соціально-політичні позиції індивідів та їх груп, які ведуть суперництво), але й можуть бути детерміновані рядом суб'єктивних факторів. Зокрема, конфлікти в суспільстві нерідко виникають внаслідок існуючих розбіжностей між окремими індивідами і (або) їх групами в інтересах і потребах, в ціннісних орієнтаціях, в політичних переконаннях і симпатіях. Тому детермінантна сітка факторів, викликаючи своїм спільним впливом виникнення соціального конфлікту, може набути більш складну конфігурацію [3, с.68].

На думку Анцупова А.Я та Шипілова А.І., виникнення та розвиток конфліктів обумовлено дією чотирьох груп факторів: об'єктивних, організаційно-управлінських, соціально-психологічних та особистісних. Перші дві групи факторів носять об'єктивний характер, а третя і четверта – суб'єктивний.

До числа об'єктивних причин конфліктів можна віднести основним чином ті обставини соціальної взаємодії людей, які призвели до зіткнення їх інтересів, думок, установок. Об'єктивні причини призводять до виникнення передконфліктної обстановки – об'єктивного компонента передконфліктної ситуації [1, с.214].

Конфліктні інциденти, що закінчуються злочинами і нерідко насильницькими, розвертаються як конфлікти інтересів і мають або «об'єктну» або «безоб'єктну» основу. Частина конфліктів характеризується наявністю об'єкта спільних потреб сторін, фактична і (або) психологічна неподільність якого змушує учасника конфлікту одноосібно претендувати на цей об'єкт, відкидаючи аналогічні спроби іншої сторони. Кожен із

конфліктуючих індивідів прагне здобути якийсь об'єкт і перешкодити зробити те ж саме іншому. Через це виникає сварка, що переходить, як правило, у бійку.

Інші кримінальні інциденти не мають подібної основи і можуть бути віднесені до категорії «безоб'єктних». Їхня сутність полягає в тому, що сторони чинять перешкоди один одному у здійсненні певної діяльності, не пов'язаної зі спробами заволодіти тим чи іншим об'єктом.

Варто відзначити, що конфлікти інколи починаються, можна сказати, з більш високого «стартового рівня», наприклад, з прямих образ або образливих дій. Мова йде про так звані ситуативні конфлікти і такий варіант «безоб'єктного» конфлікту можна позначити як «персоналізований», оскільки зіштовхуються не приватні інтереси сторін, а фізичні і соціальні «я» суб'єктів, їх самолюбство, самооцінки, захисні механізми.

Таким чином, суб'єктивні причини конфліктів в основному пов'язані з тими індивідуальними психологічними особливостями опонентів, які призводять до того, що вони обирають саме конфліктний, а не будь-який інший спосіб вирішення об'єктивного протиріччя. Особа не іде на компромісне вирішення проблеми, не поступається, не уникає конфлікту, не намагається обговорити і разом з опонентом вигідно для обох вирішити протиріччя, а обирає стратегію протиборства. Практично в будь-якій передконфліктній ситуації є можливість вибору конфліктного або одного з неконфліктних способів її вирішення. А отже, причини, в силу яких особа обирає конфлікт, носять основним чином суб'єктивний характер.

При розгляді характеру взаємозв'язків між об'єктивними і суб'єктивними причинами конфліктів можна відзначити наступне. По-перше, жорсткий розподіл об'єктивних та суб'єктивних причин конфліктів, а тим більше їх протиставлення, очевидно недоцільне. Будь-яка об'єктивна причина відіграє свою роль у виникненні конкретної конфліктної ситуації, в тому числі з причини дії суб'єктивних факторів. До прикладу, якщо причиною конфліктної ситуації стало матеріальне благо, яке необхідне двом конфліктуючим

сторонам, що обумовлено скрутним матеріальним становищем, цього можна було б уникнути шляхом підвищення рівня матеріального забезпечення окремих верств громадян. Але вирішення цього питання залежить від особистісних факторів. Тому більшість об'єктивних причин у певній мірі суб'єктивні.

У свою чергу, суб'єктивні причини конфліктів досить часто в кінцевому результаті об'єктивно детерміновані. Припустимо, особа почала конфлікт через особисту підвищену агресивність, здавалось би, через суто суб'єктивну причину. Однак, не виключено, що однією з основних причин підвищеної агресивності особи є підвищена агресивність соціально-економічного середовища, в якому вона народилась, виросла та проживає. Таким чином, в основі, на перший погляд, чисто суб'єктивної причини конфлікту може в кінцевому результаті бути фактор, що особисто від особи не залежить, тобто об'єктивний фактор.

По-друге, мабуть, немає жодного конфлікту, який тією чи іншою мірою не був би обумовлений суб'єктивними і об'єктивними причинами. В той же час важко знайти передконфліктну ситуацію, що виникла в силу об'єктивних обставин, яку не можна було б вирішити неконфліктним способом. У будь-якому міжособистісному конфлікті завжди ту чи іншу роль відіграє суб'єктивний фактор. Якщо особа суб'єктивно не прийме рішення про початок конфліктної протидії, конфлікту не буде. Саме тому практично у будь-якому конфлікті існує комплекс об'єктивно-суб'єктивних причин [1, с. 215].

Як показує практика, є досить велика кількість співвідношень між ситуаціями, що передували вчиненню злочину, й особистісних факторів злочинця. Межі цих співвідношень такі: а) сильний вплив конкретної життєвої ситуації за відсутності антигромадської установки; б) глибока та стійка антигромадська установка через брак будь-якого тиску зовнішньої ситуації. Між цими межами є ще багато перехідних випадків, на які впливають більш-менш розвинені антигромадські якості особи [10, с. 43].

Висновки. Підсумовуючи, можемо констатувати, що об'єктивно-суб'єктивна природа конфліктогенних факторів злочинності полягає в тому, що виникнення конфлікту неможливо однозначно пов'язати з певним набором лише об'єктивних факторів, адже за наявності лише цього набору причин конфлікт може так і не виникнути. Лише у поєднанні з суб'єктивними причинами, об'єктивні чинники набувають вагомого сенсу і разом слугують суттєвим підґрунтям для виникнення конфлікту, а в подальшому – вчинення злочину.

Література:

1. Анцупов А.Я., Шипилов А.И. Конфликтология: Учебник для вузов. – М.: ЮНИТИ, 2000. – 551 с.
2. Анцупов А.Я., Шипилов А.И. Конфликтология: теория, история, библиография. – М., 1996. – 143 с.
3. Бабосов Е.М. Конфликтология: учеб. пособие для студентов вузов / Е.М. Бабосов. – Мн.: Тетра Системс, 2000. – 464 с.
4. Бандурка А.М., Друзь В.А. Конфликтология. – Харьков: Ун-т ВД Украины, 1997. – 335 с.
5. Ворожейкин И.Е., Кибанов А.Я., Захаров Д.К., Конфликтология: учебник / И.Е. Ворожейкин, А.Я. Кибанов, Д.К. Захаров. – М.: ИНФРА-М, 2001. – 224 с.
6. Гришина Н.В. Психология конфликта – СПб.: Питер, 2000. – 464 с.
7. Здравомыслов А.Г. Фундаментальные проблемы социологии конфликта и динамика массового сознания / А.Г. Здравомыслов // Социс. – 1993. – №8. – С. 12-21.
8. Кудрявцев В.Н. Генезис преступления / В.Н. Кудрявцев. – М., 1998.
9. Кудрявцев В.Н. Причинность в криминологии / В.Н. Кудрявцев. – М., 1968.
10. Михайлов О.Є. Криминологія: навч. посіб. / О.Є. Михайлов, А.В. Горбань, В.В. Міщук. – К.: Знання, 2012. – 565 с.
11. Тихомирова Є.Б., Постоловський С.Р. Конфліктологія та теорія переговорів: Підручник. – 2-ге вид., випр. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. – 24 с.
12. Чумиков А.Н. Конфликтология социальных отношений как комплексная научная дисциплина и практическая специализация /

А.Н. Чумиков // Социально-психологический журнал. – М., 1997. – С. 118-124.

УДК 343.131

Басай В.Д.,
доктор юридичних наук, професор,
декан Івано-Франківського факультету Національного
університету «Одеська юридична академія»

РОЗУМНІСТЬ СТРОКІВ ЯК ЗАГАЛЬНА ЗАСАДА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ УКРАЇНИ: НОРМАТИВНИЙ ЗМІСТ І СУДОВА ПРАКТИКА

У статті досліджується нормативний зміст розумності строків як загальної засади кримінального провадження. На підставі дослідження визначення розумності строків у судовій практиці обґрунтовується необхідність удосконалення критеріїв її визначення.

Ключові слова: строки, розумність строків, засади кримінального провадження.

В статье исследуется нормативное содержание разумности сроков как общего начала уголовного производства. На основании исследования определения разумности сроков в судебной практике обосновывается необходимость совершенствования критериев ее определения.

Ключевые слова: сроки, разумность сроков, принципы уголовного производства.

The article examines the normative content of reasonable time as the general principles of criminal proceeding. The study definition of reasonable time in the jurisprudence of the necessity of improving the criteria for its definition.

Key words: terms, reasonableness of terms, principles of criminal proceeding.